

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet informačních studií a knihovnictví

IMAGINÁRNÍ SPOLEČENSTVÍ BENEDICTA ANDERSONA

Seminární práce k předmětu Učíci se společnost a role knihovníka v ní

Autor: Alena Šetková

UČO: 216657

Typ studia: prezenční

Ročník: 3.

Brno
2009

Obsah

1. Úvod.....	str. 3
2. Funkce společenství.....	str. 4
3. Představa společenství.....	str. 5
4. Kulturní kořeny nacionalismu.....	str. 6
5. Náboženská společenství a různorodost jazyků.....	str. 7
6. Tisk a způsoby chápání času.....	str. 9
7. Stát definovaný panovníkem.....	str. 9
8. Nacionalismus a rasismus.....	str. 10
9. Vliv sčítání lidu a vytváření map na rozvoj nacionalismu.....	str. 10
10. Závěr.....	str. 11
11. Použité zdroje.....	str. 12

1. Úvod

Většina lidí v současném světě o sobě se samozřejmostí přemýšlí jako o součásti nějakého národa, tedy národa jako politického společenství, kterého je každý jedinec součástí společně s jeho dalšími příslušníky. Mít nějakou národnost a moci se v důsledku toho považovat za součást nějaké skupiny se stejnou státní příslušností je v podstatě automaticky považováno za základní potřebu každého jedince. Jak píše Benedict Anderson, každý v moderním světě by měl mít národnost, přeje si ji mít a může ji mít. Národní identita je obecně nejlegitimnější hodnotou politického života naší doby.

Tento přístup není z historického hlediska příliš starý. Soudobé vnímání společenství národa se nezačalo utvářet dříve než před dvěma sty lety. Existence nacionalismu má dalekosáhlé dopady na současný svět. Podle Benedicta Andersona jsou nacionalismus a národní příslušnost kulturními artefakty a aby jim bylo možné porozumět, je nutné vědět, jak historicky vznikly, jak se v průběhu času měnil jejich význam a proč mají v dnešní době tak hlubokou emocionální legitimitu. Všechny úspěšné revoluce, ke kterým došlo od druhé poloviny dvacátého století se vymezily na národní bázi. Přítomnosti povědomí o vlastním národu a národní příslušnosti je přikládán mimořádný význam. Intenzita důrazu na toto povědomí nemá v historii obdoby.

Také existence hlubokého a pozitivního emocionálního vztahu k národu je současnými lidmi předpokládána s jistou samozřejmostí. Přítomnost tohoto vztahu je součástí společenského očekávání a každý jednotlivec je s tímto očekáváním v průběhu života konfrontován. Národ v současném pojetí přitom vůbec není snadné vědecky definovat. Nelze lehce vysvětlit, proč je požadavek společnosti na oddanost vlastnímu národu tak silný. Ještě obtížnější je vysvětlit, proč jsou lidé pro tuto oddanost ochotní i zemřít. Smysluplnost, lépe řečeno racionálnost, tohoto přesvědčení je ve skutečnosti velmi málo uvažovaná. Pokud existují objektivní vědecky podložená vysvětlení, nejsou v obecném povědomí a pouze málokomu schází.

Položit život za svou zemi je vnímáno jako důkaz největší statečnosti a mravní velikosti, ale říci proč tomu tak je, nelze snadno a především to vlastně nikoho nikdy doopravdy nezajímá. Nekritické oslavování válečných veteránů nebo účastníků národních povstání je společensky nedotknutelné a nediskutovatelné. Mnozí z lidí, kteří v minulosti „bojovali za vlast“, se dožadují všech možných uznání a časově neomezených společenských výhod a se všeobecným souhlasem je většinou dostávají. Nikdo, kdo by

pochyboval, by nebyl vyslechnut, protože společenská nálada současného světa to nepřipouští. Národ je všeobecně platnou hodnotou a lidé masově nedokáží tuto nastolenou hodnotu zpochybňovat, stejně jako nedokáží zpochybňovat například hodnoty náboženské. Jakýkoli, třeba pouze zdánlivý, náznak nezájmu o boj za národ je nezřídka označován za extrémismus, za projev nevzdělanosti a hlouposti, nebo je vysmíván a banalizován jako důsledek nedostatku životní zkušenosti.

Existuje mnoho různých definic národa, ale žádná taková, která by osvětlovala, co je národ, pro který je nutné zemřít, když se zdá, že je to potřeba. Je otázkou, jak historicky vzniklo chápání národa tímto způsobem a také, proč plní povědomí o příslušnosti k nějakému národu v životě současných lidí tak důležitou funkci, když nikdy dříve tomu tak nebylo? Aby mohli lidé žít, musí být vázáni k určitým představám a převědčením, které jim umožňují „uchopit“ a vysvětlit okolní prostředí a přizpůsobit se mu. Na objektivní pravdivosti takových přesvědčení nezáleží, zatímco subjektivní přesvědčení o jejich pravdivosti je zcela klíčové. V okamžiku, kdy nějaké z nich přestane být vlivem společenských a kulturních změn nosné a použitelné ke svému účelu, musí být nahrazeno jiným. Nastoupí nějaké jiná představa, která zaujme místo té původní. Víra v nadpřirozené může být nahrazena vírou ve vědu a naopak, právě podle toho, který přístup umožní určité osobě v určité životní fázi a v určité době snadnější přežití. K potřebě konstruovat tyto představy a vytvářet si pomocí nich aktuálně použitelný obraz reality jsme determinováni svou přirozeností.

Podle knihy Benedicta Andersona není společenství národa v současném pojetí ničím, co by objektivně existovalo. Jedná se o představu, jejíž vytvoření umožnil rozvoj moderních technologií, zejména komunikačních. Tento rozvoj technologií byl také zároveň tím, co se stalo příčinou potřeby tuto představu vytvořit.

2. Funkce společenství

Lidská kultura přetvořila životní prostředí člověka s takovou rychlostí, že přirozená evoluce nestačila na tuto změnu zareagovat. Lidé jsou přizpůsobeni podmínkám, ve kterých se jako druh vyvinuli, ale ve kterých už nežijí. Jako společenský druh musíme žít ve skupině. Problémem je skutečnost, že evolučně jsme přizpůsobeni životu ve společenství

čítajícím pouze několik desítek jedinců. V takové skupině je možné plně využívat vzniklých sociálních vazeb a osobně znát všechny její členy. Na větší skupinu nelze vztahovat stejné principy. V žádné takové skupině není možné uplatňovat stejné způsoby jednání a očekávat stejný výsledek takového jednání ve vztahu k sobě a k ostatním.

Lidé vyloučení z jejich úzkého společenství se v minulosti ocitli v přímém ohrožení života. Stejně ohrožení představovala výrazná redukce členů skupiny vlivem nepříznivých vnějších podmínek. Členství ve skupině a snaha udržovat funkčnost této skupiny jsou prioritami nastavenými evolučním vývojem. Lidé ze své podstaty považují za žádoucí poskytnout pomoc členovi společenství, který se ocitne v ohrožení nebo v nouzi, protože je to výhodné pro každého člena skupiny. Platí to ale pouze ve skupinách přiměřeně velkých.

Ve skupinách zahrnujících celé národy, nebo dokonce všechny žijící lidi, postrádá tato snaha svůj původní smysl a ztroskotává. Je posunuta do zcela jiné roviny a nemůže být naplněna, protože k jejímu naplnění nejsme evolučně přizpůsobeni. Pomáhat „členovi“ společenství sestávajícímu z celé země postižené například živelnou katastrofou nebo hladomorem je nadále považováno za žádoucí a správné, ale ukazuje se, že efektivně tuto pomoc poskytnout není možné. Není možné spolupracovat se všemi lidmi, ani pouze s těmi, kteří například mluví stejným jazykem.

3. Představa společenství

V současné společnosti lidé nežijí v úzkých skupinách, provázaných osobními vztahy, ale biologická potřeba být součástí společenství zůstává. Za vlastní společenství je možné považovat i skupinu podstatně větší, například svůj národ, ale v takovém případě už se nejedná o společenství skutečné. Národy jsou pouhými představami společenství. Jedná se o imaginární společenství, protože jeho příslušníci nikdy nepoznají většinu ostatních příslušníků národa, nesetkají se s nimi, ani o nich neuslyší. Přesto v představách členů takového společenství přežívá obraz sounáležitosti se všemi ostatními členy.

Všechna společenství větší než prapůvodní vesnice vznikají pouze v představivosti a i o existenci takových vztahů, které by umožnily definovat prapůvodní vesnice jako zcela pravá společenství, je možné pochybovat.

Lidé si vždy představovali, že je něco spojuje i s lidmi, které neznají a nikdy je

neviděli, ale jednalo se o představu svazků jako klientských a náboženských sítí. Slova „společnost“ a „národ“ ještě před relativně nedávnou dobou nikdo nepoužíval v kontextu, v jakém je známe dnes, pokud je vůbec používal. Představa současné společnosti se v myslích lidí utvářela postupně, vlivem historických změn, které přetvářely vnější prostředí a způsob vnímání světa. Nacionalismus dokáže vytvářet národy tam, kde neexistují a historicky nové národy vnímat jako velmi staré.

Benedicta Anderson pokládá otázku, proč je oddanost imaginárnímu společenství národa natolik hluboká, že produkuje takové množství obětí. V posledních dvou stoletích zabíjely a především ochotně umíraly miliony lidí za to, co je označováno jako omezený výtvar představitivosti nedávné historie.

4. Kulturní kořeny nacionalismu

Rozvoj technologií umožnil vytvoření představy národa, ale nebyl sám o sobě tím, co vedlo k potřebě vytvořit tuto představu. Podle Benedicta Andersona se nacionalismus nevymezil v souvislosti s politickými ideologiemi, jak se obvykle soudí, ale je mnohem více spřízněn s náboženskou představitivostí.

Jako jeden z dokladů o pravděpodobnosti tohoto závěru je uváděn projev moderní kultury nacionalismu, kterým je uctívání hrobů neznámých vojáků a památníků padlých. Zřizování a následné hromadné navštěvování hrobů neznámých osob je záležitostí, která nemá v historii obdobu. Nejedná se o uctívání památky jednotlivce ze strany osob, které tohoto jednotlivce osobně znaly nebo alespoň věděly, kým byl a co konkrétního vykonal. Jde o uctívání národa prostřednictvím mrtvých, na které ale není pohlíženo jako na konkrétní osobnosti. Podstatné je pouze to, že patřily k určitému národu. Na podstatě věci nic nemění, ani pokud je předmětem oslavování „hrob“ nebo památník, o kterém je každému známo, že v něm neleží žádné lidské ostatky, schopnosti realizovat představu oslavy národa v takové činnosti to nebrání. Nepřítomnost ostatků tedy není na škodu, naproti tomu je zřejmé a poněkud paradoxní, k čemu by došlo, kdyby se lidé dozvěděli, kdo je neznámý voják, nebo že dokonce ani není vojínem, případně že je jiné národnosti.

Lidé prostřednictvím náboženství odmítají myšlenku konečnosti života a bytí. Cítí potřebu přiřadit všemu, co se děje, nějaký význam, přejí si uvést nahodilost ve význam

a osudovost v kontinuitu. Bez přiřazování významu okolnímu prostředí, životním událostem nebo vlasnímu jednání, není možné přežít. Musí se navíc jednat o takový význam, který je možné pochopit, a se kterým jsou lidé ochotní a schopní se ztotožnit. Náboženství může podle Benedicta Andersona poskytnout přijatelnou odpověď například na otázky, proč se někteří lidé narodí se zdravotním postižením, nebo proč je v životě postihují neštěstí. Pokrokové či evoluční styly myšlení naproti tomu mají odpovídat na podobné otázky pouze netrpělivým mlčením. Takové styly myšlení ve skutečnosti dávají naprosto jasné odpovědi, ale tyto odpovědi nejsou pro mnoho lidí přijatelné, nejsou uspokojivé a tudíž použitelné.

Náboženství, stejně jako představa národa, dokáží reagovat na základní lidské potřeby. S odklonem od náboženského myšlení v 18. století nezmizely potřeby, které víra uspokojovala. Idea národa může zajistit možnost věřit v kontinuitu bytí, pokud v této funkci selže náboženství. Náboženství umožňuje lidem věřit v reinkarnaci nebo v to, že budou žít po smrti. Představa národa dovoluje lidem víru, že po jejich smrti bude nadále „žít“ jejich národ.

Benedict Anderson neoznačuje nacionalismus za náhradu náboženství nebo za důsledek odklonu od náboženství, ale upozorňuje, že je zapotřebí nacionalismus chápat ve spojitosti s kulturními systémy, které ho předcházely.

5. Náboženská společenství a různorodost jazyků

Národ je vždy chápán jako přísně ohraničené společenství, za jehož hranicemi se nacházejí další národy. Žádný národ pod sebe ve svých představách nezahrnuje celou lidskou populaci. Současné představy společenství jsou postavené na jiných základech než představy společenství v minulosti.

Mnohé skupiny obyvatel nebyly spojeny společným mluveným jazykem, sdílením společného jazyka nebo společnou historií, ale v jejich představách je spojovalo sdílení písemné podoby náboženských textů. Tyto texty byly všeobecně srozumitelné pro různé kultury a všichni, kdo byli jejich příjemci, mohli být považováni za členy jednoho imaginárního společenství. „Posvátné jazyky byly médiem, jehož prostřednictvím vznikaly představy velkých globálních společností minulosti.

Za jednu z hlavních příčin vzniku současné představy národního společenství vidí Benedict Anderson vynález knihtisku a s ním bezprostředně spojený rozvoj výroby knih v národních jazycích na úkor jazyků posvátných textů. To mělo za následek rozpad představy náboženských společenství, jejich rozštěpení na území, na kterých se používaly různé místní jazyky. Tyto tištěné jazyky mohly být jedním ze základů národního vědomí a jejich různorodost se stala jednou z podmínek vzniku nových národních společenství. Jazyk sám o sobě není emblémem národní identity, protože za jeden národ se považují i skupiny mluvící různými jazyky nebo nářečímí. Jazyk má ale schopnost vytvářet představy konkrétního společenství a tím i představy jeho soudržnosti.

Evropská národní hnutí byla typicky založena na konkrétním místním jazyce. Vymezení nacionalismu v současném pojetí, tedy toho co Benedict Anderson nazývá „oficiálními“ nacionalismy, bylo možné až poté, co vznikly lidové „jazykové“ nacionalismy. Tato národní jazyková hnutí se často vyvíjela v kontextu jazykového pluralismu států. Například v Evropě se setkala se silným odporem „jazykových“ nacionalistů snaha Josefa II. zavést němčinu jako jednotný úřední jazyk. Na obdobný problém nakonec narazily i koloniální státy ve svých koloniích, kde se nositelé místních jazyků vymezili proti jazyku koloniálního vládce, užívanému v úředním styku. V obavě z nacionalismu, který v koloniích ještě neexistoval, byl v civilním i vojenském vzdělávacím systému prosazován jazyk koloniálního státu, což vedlo ke vzniku místního nacionalismu, proti kterému byl systém zaměřen.

Místní jazyky jsou také tím, co vytváří představu nepřekročitelné a ostré hranice mezi jednotlivými společenstvími. Jazyky jsou sice propustné, ale lidé nemají dostatek času, aby se je mohli naučit a dostatečně do nich proniknout. Prostřednictvím tisku a také rozhlasu a televize byly vytvořeny jednotné a ustálené podoby místních jazyků. Rozhlasové vysílání a televizní vysílání navíc vyvolat představu společenství i u negramotných lidí a obyvatel s různými mateřskými jazyky, kteří žijí na jednom územním celku. Hromadné sdělovací prostředky jsou také tím, čím je možné efektivně šířit nacionalistické ideologie.

6. Tisk a způsoby chápání času

Slovo „nový“ použité v nějakém územním názvu, původně naznačovalo, že dané místo, například město, vzniklo jako následník nějakého staršího místa, které v minulosti zaniklo. Použití slova „nový“ tedy napovídalo na dědičný vztah, ale nikoli na souběžnou existenci dvou míst, jak se začalo dít později. Bylo to možné v důsledku změny uvažování, kterou zapříčinil tisk. Technologie tisku zprostředkovala lidem schopnost uvažovat o svých životech jako o čemsi paralelním k životům jiných lidí.

Například tištěný román umožňuje čtenáři sledovat postavy a děje v tom, co Benedict Anderson nazývá „homogenní prázdný čas“. V důsledku čtení nějakého děje, který souběžně sleduje více postav žijících souběžně, umožňuje čtenáři přenést tuto představu i do reálného prostředí. Může si představovat jiné lidi, kteří žijí na různých místech současně s ním a vnímat je jako společenství, přestože je nikdy osobně nepoznal, ani neviděl. Povědomí o ostatních čtenářích, kteří čtou souběžně tutéž knihu v místním jazyce, stojí u zrodu představy národního společenství. Stejným způsobem působí i představa toho, jak jiní lidé poslouchají a zpívají národní hymnu ve stejný čas, bez ohledu na to, na kterém místě se právě nacházejí a jak vzdálení nebo neznámí jsou pro osobu, která si je při tom představuje. Také tištěné zprávy popisují nejrůznější události, ale spojitost mezi nimi existuje pouze zdánlivě.

Představa imaginárního společenství je tedy podmíněna existencí představy souběžně probíhající činnosti mnoha lidí. V imaginárním společenství se opětovně nejedná o jednotlivce, ale o neznámé osoby, které je možné vnímat jako typické zástupce národa.

7. Stát definovaný panovníkem

Vyjma změny postavení jazyků posvátných textů, které vytvářely mezikontinentální uskupení, vedla k možnosti vytvoření představy národa ještě ztráta vlivu dvou dalších kulturních koncepcí.

První z nich byla ztráta pohledu na společnost jako na uskupení, které má svůj střed v postavě panovníka, kolem kterého a pod kterým existuje. Stát definoval jeho vládce a nikoli občané, nebylo proto zapotřebí uplatňovat suverenitu „na každý čtvereční centimetr

vymezeného teritoria“. Po vymizení národních dynastií ve 20. letech 19. století se národní stát stal legitimní národní normou.

Druhou ztracenou původní koncepcí je totožnost původu člověka a světa. Neschopnost rozlišit historii od kosmologie zanikla v důsledku vědeckých objevů, ekonomických změn a rozvoje prostředků komunikace. Následně vyvstala potřeba opětovně smysluplně propojit společenství, moc a čas. Toto propojení umožnila právě představa národa, vytvořená zejména prostřednictvím tisku, který umožnil novým způsobem přemýšlet o stále větším množství lidí a novým způsobem je vztahovat k jiným lidem.

8. Nacionalismus a rasismus

Benedict Anderson se ohrazuje také proti obecnému přesvědčení, že rasismus či antisemitismus se odvozují od nacionalismu, stejně jako se nacionalismus neodvozuje od politických ideologií. Uvádí, že nacionalismus uvažuje o svém protivníkovy vždy jako o členovi jiného národa zatímco rasismus nikoli. Rasismus vychází z představy „kontaminace“ národa. Zatímco nacionalismus ospravedlňuje zahraniční války, rasismus se projevuje v rámci hranic národa, aby ospravedlňoval snahu o „domácí“ nadvládu a útlak. Neutvrzuje představu o nadřazenosti nad jiným méněcenným národem, ale představu nadřazenosti nad nějakou skupinou obyvatel uvnitř státního území. Má tedy původ v ideologiích společenské třídy a ne v ideologiích národa.

9. Vliv sčítání lidu a vytváření map na rozvoj nacionalismu

V důsledku rozvoje technologií, například v zeměměřičství, navigaci nebo měření času, vznikla snaha o zachycení „viditelné“ krajiny, ve které bude vše přesně zaznamenané a spočítatelné. Moderní evropská mapa zásadně změnila vnímání hranic území, když ho rozdělila pomyslnými hraničními čarami. Před touto změnou, kterou nastolil takový druh map, nebylo vnímání hranic území ani zdaleka tak přesné a ostré. Takové vymezení území s naprostou přesností následně usnadňuje i vnímání a vymezení národa a přímo podporuje představy imaginárních společenství v rámci geografického prostoru.

Zakreslení na mapě umožňuje přeměnu politického prostoru v logo, tedy ve znak, který má tvar vymezeného území. Takové logo už není možné použít k navigaci jako mapu, ze které vychází, ale stává se symbolem společenství nebo uskupení nějakých společenství. Prostřednictvím zobrazování geografických hranic usnadňuje uchopení představy společenství a operování s touto představou.

Sčítání lidu jsou charakteristická důrazem na jednoznačná zařazení obyvatel do určitých skupin. I přesto, že taková klasifikace nebyla a není mnohdy objektivně možná, lidé byly s úspěchem pro potřeby sčítání zařazováni do uměle vytvořených kategorií. Právě jednoznačnost těchto kategorií rovněž přispěla k vytváření představ o společenství podobným způsobem jako mapa. Představa společenství vznikala v myslích lidí „uzavřených“ do stejné klasifikační kategorie. Původní umělá kategorie, vytvořená pro potřeby sčítání, byla v myslích lidí převedena na kategorii objektivní a zhmotnila se v představě přirozeného společenství.

10. Závěr

Nacionalismus je definován jako přesvědčení o vyjimečnosti a často i nadřazenosti vlastního národa nad ostatními. V době, kdy evropské státy ovládaly kolonie ve vzdálených územích, byla nadřazenost rodilých Evropanů nad lidmi z ostatních kontinentů považována za přirozenou a málokdo o ní pochyboval. Právě politika evropských koloniálních mocností ve spojení s technickým pokrokem přispívala k rozvoji představ společenství ve světě.

Představy společenství jsou v současném světě náhradou za společenství, která by bylo možné označit za opravdová. Touha po vyjimečnosti a nadřazenosti reflektuje přirozené lidské potřeby a pokud se může uplatňovat prostřednictvím společenství, plní svojí funkci bez omezení, ať už se jedná o společenství imaginární nebo skutečné.

11. Použité zdroje:

ANDERSON, Benedict. *Představy společnosti : Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 274 s. Limes. ISBN 978-80-246-1490-8.